

TEOLINGVISTIikka JA KASVOJEN KIELIOPILLISTUMISTA

Maria Kela Jumalan kasvot suomeksi. *Metaforisaatio ja erään uskonnollisen ilmauksen synty*. Jyväskylä Studies in Humanities 82. Jyväskylän yliopisto 2007. 275 s. ISBN: 978-951-39-3008-0.

Maria Kelan väitöskirjatutkimuksen aiheena ovat heprean kielen *pānīm*-kantaiset ('kasvoja' ja niistä johdettuja merkityksiä ilmaisevat) sanat ja niiden käänkösvastineet Psalmeissa ja niiden eriaikaisissa suomennoksissa. Tämän empiirisen aiheen kautta Kela lähestyy raamatunkäänköstyön kysymyksiä ja erityisesti metaforisten ilmausten kääntämisen problematiikkaa sekä uskonnolliseen kielenkäyttöön kuuluvien ilmausten ja uskonnollisen tyylin syntymekanismia.

Työn aihealuetta voi nimittää *teolingvistikaksi* — termi, jonka tekijä on esitellyt lektiiossaan (Kela 2008) mutta joka ei esiinny itse väitöskirjan sivuilla. Termin käyttöönotto on perusteltua sikäli, että perinteisempi nimitys »uskonnollisen kielen tutkimus» on ensiksikin pitkänpuoleinen, ja toiseksi se ohjaa nimenomaan kohti kielen näkökulmaa. Kuten tekijä lektiiossaan toteaa, kyse on pikemminkin kielentutkimuksen ja teologian rajamaastosta: kielellisillä teoilla ja tulkinnoilla on tällä alueella merkittävät teologiset vaikutuksensa, ja eksegetiikan (samoin kuin dogmatiikan) rajaaminen kielentutkimuksesta tyystin erilleen tuntuisi tässä kohden keinotekoiselta, jopa väkivaltaiselta.

TYÖN KULKU

Kelan työ alkaa monipuolisella katsauksella raamatun suomennosten historiaan. Hän selvittää eri suomennosten taustalla vaikuttaneita alkutekstejä ja muunkielisiä käännöksiä luoden tätä kautta pohjaa myö-

hemmälle aineistonsa käsittelylle. Tämä selvitys on ansiokas ja osoittaa huomattavaa perehtyneisyyttä aiheeseen, joskin se paikoin painottaa joitakin mahdollisia lähtötekstejä toisten kustannuksella: erityisesti ruotsin- ja myös latinankielisten lähtötekstien merkitystä vanhimpiin raamatun suomennoksiin ei tuoda esiin aivan sillä painokkuudella, mitä suomennosten taustan perusteella olisi voinut odottaa.

Raamatunkäännöksiä käsittelevän johdannon jälkeen tekijä jatkaa tutkimuskohteensa taustoitusta syventymällä metaforatutkimuksen eri ulottuvuuksiin. Tämän aihepiirin käsittely on laaja ja erityisesti historiallisen taustoituksensa osalta erittäin kiinnostava: tekijä käsittelee metaforiikkaa ja metaforatutkimuksen taustoja paitsi kielentutkimuksen myös kirjallisuudentutkimuksen, retoriikan ja käännöstieteen näkökulmista, ja muun muassa Lakoffin ja Johnsonin (1980) klassikon asemaan noussut metaforatutkimus näyttäytyy osana luontevaa historiallista jatkumoa eikä samalla tavoin käänteentekevänä uudennoksena kuin erityisesti kognitiivisen kielentutkimuksen piirissä on totuttu ajattelemaan.

Tämän käsittelyn pohjalta tekijä esittelee *metaforatietoisuuden* käsitteen, jossa yhdistyvät kielitieteellinen ja kirjallisuustieteellinen näkökulma metaforiin ja joka on yksi työn keskeisiä teemoja. Hän määrittelee käsitteen (s. 88) niin, että se koostuu kahdesta osasta: yhtäältä »metaforan käsittämistä blackilaisen vuoro-vaikutusteorian mukaisesti» ja toisaalta »näkömyksestä metaforisen ja metony-

misen käsitteenmuodostuksen keskeisestä roolista ihmisen käsitejärjestelmän organisoitumisessa». Jäljempänä (s. 120) tekijä luonnehtii metaforatietoisuuden käsitettä »näkemykseksi metaforisen informaation luonteesta».

Myöhemmin tekijä tarkastelee metaforatietoisuuden käsitettä suhteessa Raamatun kääntämiseen ja raamatunkäännösten erilaisia suhtautumistapoja metaforisiin ilmauksiin. Yllättävän nopeasti ja kevyesti todetaan ja sivuutetaan johtopäätös, jonka mukaan metaforatietoisuuden käsitteen puuttuminen estää muun muassa transformaatiokielioppiin pohjautuvia käännteorioita tukemasta metaforien kääntämistä (s. 120). Tämä havainto tuntuu keskeiseltä, ja se olisi ansainnut työssä enemmänkin huomiota.

Luvun 2 lopuksi Kela esittelee metaforien kieli- ja kulttuurirajat ylittävään ymmärrettävyyden arviointiin laatimansa työkalun, *antropomorfisen mallin*. Tämä malli lähestyy metaforisten ilmausten kenttää yhden paljon tutkitun dimension, kehollisuuden, kautta ja pyrkii sen osalta konkretisoimaan metaforatietoisuuden käsitettä ja jalkauttamaan sitä kääntäjän työvälineeksi. Kela muotoilee antropomorfisen mallin seuraavan oletuksen muotoon (s. 141):

Mitä kehollisempi kuva (image) on, sitä universaalimmin se on ymmärrettävissä. Mitä kauempana kehosta kuva on, sitä enemmän kulttuuritietoa sen ymmärtäminen vaatii.

Kelan esittämä metaforatietoisuuden käsite ja siihen liittyvä antropomorfinen malli vaikuttavat lupaavilta avauksilta, joiden pohjalta on mahdollista kehittää uudenlaisia työkaluja metaforisten ilmausten käännoistyön tueksi. Kuten tekijä työnsä loppupuolella (s. 238) toteaa, kääntäjä voi käyttää antropomorfista mallia hyväkseen arvioidessaan lähtökielisen metaforan siirrettävyyttä kohdekieleen.

Vaikka antropomorfinen malli ei ole yleinen vastaus metaforien kääntämisen ongelmiin, se on kuitenkin yleistettävissä ohi ja yli *pānīm*-kantaisten sanojen problematiikan. Ensinnäkin se koskee paitsi 'kasvoja' myös yleisemmin ruumiillisuuteen liittyviä metaforia. Toiseksi se tarjoaa esikuvan muille vastaaville malleille: on varmasti mahdollista esittää vastaavanlaisia malleja tai ohjeita muiden tyyppisten metaforaryhmien — vaikkapa spatiaalisuuteen, tilaan tai liikkeeseen perustuvien — kääntämisen tueksi.

Luvuissa 3 ja 4 Kela käsittelee heprean *pānīm*-kantaisten sanojen esiintymiä Psalmeissa ja niiden suomennoksia sekä toisaalta Psalmien eri-ikäisten suomennosten *kasvot*-sanan esiintymiä. Luvun 3 käsittelytapa on kvantitatiivinen, luvun 4 kvalitatiivinen. Erityisen kiinnostavia ovat huomiot vuoden 1933 Vanhan testamentin selvästi muita suomennoksia suuremmasta *kasvot*-sanan esiintymien määrästä samoin kuin se, että vuoden 1992 suomennos poikkeaa tässä kohden edeltäjästään merkittävästi.

Tavattoman kuvaava on sivulla 149 esitetty taulukko, johon on koottu ne hepreankielisessä alkutekstissä esiintyvät *pānīm*-kantaisten sanojen esiintymät, jotka on käännetty *kasvot*-lekseemillä vain yhdessä tai kahdessa suomennoksessa. Näitä esiintymiä on Agricolalla yksi, vuoden 1642 Raamatussa ei yhtään, vuoden 1776 Vanhassa kirkkoraamatussa kaksi ja uusimmassa, vuoden 1992 käännöksessä niin ikään kaksi — mutta vuoden 1933 käännöksessä peräti 22 kappaletta.

Myös sivulla 202 olevasta taulukosta käy ilmi, että raamatun suomennoksissa on selvä *kasvot*-sanan esiintymispiikki vuoden 1933 Vanhassa testamentissa verrattuna aiempiin suomennoksiin. Uusimmassa, vuoden 1992 käännöksessä ei ole vain palattu vanhempien käännösten kantaan vaan metaforisesti käytetty *kasvot*-sana taulukossa

kuvattujen kieliopillistuneiden *pānîm*-tapausten käännösvastineena on vuoden 1933 kukoistuksensa jälkeen kadonnut miltei tyystin. Tässä kuten muuallakin tekijä osoittaa hyvin uskottavasti, että käännösten välinen ero selittyy tältä osin lähes kokonaan juuri niiden keskenään erilaisella suhtautumisella heprean kieliopillistuneiden tapausten metaforisaatioon.

Luku 4 on luvun 2 ohella toinen työn pääluvuista. Yhdessä nämä kaksi lukua edustavat kolmea neljänestä kirjan sivumäärästä ja sisältävät keskeiset osat niin työn teoreettisista aineksista kuin analyysistakin. Lähestymistapa itse analyysissa ei ole erityisen fokuoitu: *kasvot*- ja *pānîm*-sanojen käyttöä tarkastellaan monista erikielisyistä käännöksistä ja erilaisista ilmauksista lähtien. Vaikka tekijä ilmoittaa käyttävänsä aineistonaan nimenomaan Psalmien kirjan eri-ikäisiä suomennoksia, tarkastelu ei suinkaan rajaudu Psalmeihin, vaan sitä taustoitetaan ja näkökulmitetaan tarkasteltavien ilmiöiden esiintymillä muuallakin Raamatussa, ja suomennosten ja alkutekstin ohella aineistona palvelevat lukuisat muunkieliset raamatunkäännökset.

Luvussa 5 tekijä käy läpi keskeisiä havaintoja pohtien muun muassa metaforisten ilmausten kääntämistä yleensä ja antropomorfisen *kasvot*-metaforan suomentamista erityisesti. Matkan varrella käsiteltyjen kehityskulujen yhteen kytkeminen ja prosessin yleistäminen uskonnollisen kielikäytön syntytarinaksi kohdassa 5.4 on antoisa päätös työlle.

NÄKÖKULMIA

Kelan työ on käsitteilytavaltaan poikkeuksellisen laaja-alainen ja haasteellinen. Se edellyttää tekijältään monen eri alan tietämystä ja osaamista. Puhtaasti oppineisuuden näytteenä se on vaikuttava, semminkin kun työ on toteutettu ilman selviä esikuvia,

uudenlaista tutkimustapaa luoden ja metodiikkaa kehittäen. Ennen kaikkea se on erittäin tervetullut lisä suomalaisen raamatutielen tutkimukseen, jossa Raamatun alkukielisiä taitavat tutkijat ovat olleet vähissä ja alkukielten osaamista edellyttävät tutkimusaiheet siksi lähes koskemattomia.

Jos Kelan työtä haluaa kritisoida, sen suurimmaksi ongelmaksi nousee lopulta juuri mainittu käsittelytavan laaja-alaisuus ja toisaalta itse analyysikohteen (Psalmien kirjan *pānîm*-kantaiset sanat käännöksineen) suppeus. Näiden välillä vallitsee osin sovittamattomaksi jäävä epäsuhta: yhtäältä työssä on aineksia tavattoman laajoihin pohdintoihin, ja se avaa huomattavan määrän jatkotutkimuksen aiheita, mutta toisaalta sen varsinaiset analyysitulokset jäävät osin kapea-alaisiksi.

Vaikka Kelan väitöskirja tarjoaa kiistanomasti uusia näkökulmia sekä metaforisten ilmausten kääntämisen problematiikkaan että raamatunsuomennosten historiaan, se tuntuu lopulta kuitenkin sisällölliseltä anniltaan ja käsitteilytavaltaan projisoivan enemmän menneeseen kuin tulevaan. Kognitiivisen metaforateorian osalta todetaan ensin historiattomuus, ja sen jälkeen käydään läpi ennen kaikkea sen taustalla olevia tietehistoriallisia kehityskuluja ja tämän ajattelutavan taustoja. Sitä vastoin teorian edelleen kehittelyä työssä ei sanottavasti ole. Tämä ei toki ole työssä yksiselitteinen puute vaan ennen kaikkea tietoinen painopistevalinta.

Vastaavasti käännösteorioiden osalta käydään läpi historiaa, ja nykypäivästä ja tulevasta sanotaan lopulta melko vähän. Käännöksen käyttötarkoituksen huomioimista käännösprosessissa korostava skoposteoria ja sen tarjoama »diskurssinäkökulma kääntämiseen» tulee kyllä esille, erityisesti kohdissa 1.5.3 ja 2.2.3.3. Toisaalta työssä esitetään käännösteoreettisena uudennoksena metaforatietoisuuden käsite,

joka vaikuttaa lupaavalta mutta jota ei lopulta kehitetä aivan niin toiminnalliseksi analyysivälineeksi — saati kääntäjän apuvälineeksi — kuin ehkä olisi voinut. Käännösteorian käsittelylle olisi varmasti ollut eduksi, jos työn analyysiosalla olisi ollut selvempi »takaisinkytkentä» käännösteoreettiseen pohdintaan.

Menneeseen tulevan kustannuksella painottuvaa käsittelytapaa heijastaa sekin, että Raamatun kääntämistä tarkastellaan ennen kaikkea tapahtuneena ilmiönä ja jo tehtyjen käännösten näkökulmasta. Kuitenkin Kelan työn pohjalta olisi ollut mahdollista esittää antropomorfisen mallin lisäksi monia muitakin hyödyllisiä havaintoja siitä, miten tulevassa käännöstyössä tulisi toimia ja erityisesti miten metaforiikkaan tulisi suhtautua. Yksinkertaistaen voi sanoa, että Kelan työ on ensi sijassa analyysi käännöksistä ja vasta toissijaisesti käännösprosessista ja sen käytänteistä.

LOPUKSI

Aiheensa ja käsittelytapansa puolesta Kelan työ sijoittuu usean eri oppisuuntauksen välimaastoon, jopa eri tieteenalojen raja-alueelle. Siinä on tärkeitä vaikutteita muun muassa kognitiivisesta kielentutkimuksesta, käännöstieteestä, kontrastiivisesta kielentutkimuksesta, perinteisestä filologisesta tutkimuksesta ja ylipäätään vanhan kirjakielen tutkimuksesta sekä eksegetiikasta. Tutkimus kuuluu suomen kielen alaan, mutta myös heprean kieli ja käännöstiede ovat tarkastelun kannalta keskeisiä tutkimuskohteita.

Näin rajattu aihe on haasteellinen ja tällainen käsittelytapa työläs; tyypillisesti tällä tavoin monitahoinen tutkimus ei yleensä pääse erityisen haastavien kysymysten ää-

relle millään yksittäisellä osa-alueellaan. Eri alojen ja suuntausten oppeja ja havain-toja yhdistävällä tutkimuksella on silti oma arvokas paikkansa. Yhdistelevä tutkimus on tärkeää ja arvokasta paitsi siksi, että se varjelee eri oppialojen keskeisten alueiden väliin jääviä tutkimuskohteita akateemiselta unohtukselta, myös siksi, että se luo ja ylläpitää tieteen sisäistä koherenssia herättämällä keskustelua toisilleen verraten vieraiden tutkimussuuntausten välille. Tässä suhteessa tervehdin Kelan työtä suurella ilolla.

Kun Kelan työ lisäksi avaa huomattavan määrän jatkotutkimuksen aiheita, kuten edellä on todettu, ja kun tekijä on osoittanut pystyvänsä sangen monipuolisen analyysivälineistön vakuuttavaan käsitte-lyyn, pidän hyvin toivottavana, että työ saisi tulevaisuudessa myös jatkoa. Lukijoita se epäilemättä saa usean eri tieteenalan piiristä, ja asetelmaltaan ja toteutustavaltaan uudenaikaisena tutkimuksena sen soisi toimivan merkittävänä esikuvana myöhemmille tutkimuksille. ■

JAAKKO LEINO

Sähköposti: jaakko.leino@abo.fi

LÄHTEET

- KELA, MARIA 2008: *Jumalan kasvot suomeksi* – Metaforisaatio ja erään uskonnollisen ilmauksen synty. Väitöksenalkajaisitelmä Jyväskylän yliopistossa 15. joulukuuta 2007. – *Virittäjä* 1/2008, verkkoliite. http://www.kotikielenseura.fi/virittaja/hakemistot/jutut/kela1_2008.pdf.
- LAKOFF, GEORGE – MARK JOHNSON 1980: *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press.